

การเหยา : คุณค่าและความสำคัญของพิธีกรรมความเชื่อ ในการรักษาโรคของชาวภูไท

พระณัฐวุฒิ พันทะลี^{1*}, พระมหาพงศ์ทราทิพย์ สุธีโร², พระครูวินัยธรวุฒิไกร อภิรักโข³,
พระมหาชัชวาลย์ จารยคุณ⁴, อานันท์ กรมน้อย⁵, นัยนัปปร สุภา⁶

¹⁻⁶มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, จดหมายอิเล็กทรอนิกส์: pantalee200134go@gmail.com

ข้อมูลบทความ

บทความวิชาการ

คำสำคัญ:

การเหยา; ความเชื่อ;

พิธีกรรม; คนภูไท

วันที่รับบทความ: 23 กุมภาพันธ์ 2568

วันที่แก้ไข: 23 เมษายน 2568

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 24 เมษายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการเหยาเพื่อรักษาโรคของชนภูไท ผลการศึกษาพบว่า ชาวภูไทมีความเชื่อว่าหมอเหยารักษาผี หมอแผนปัจจุบันรักษาโรค พิธีกรรมการเหยา เป็นความเชื่อในการรักษาโรคอย่างหนึ่งในชุมชนภูไทที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี ซึ่งเป็นการทำพิธีเพื่อติดต่อกันระหว่างผีกับคน ให้ผีมาช่วยเหลือแก้ปัญหาความเดือดร้อนโดยเฉพาะการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยใช้บทกลอนและทำนองลำ ซึ่งมีแคนประกอบการให้จังหวะ ผู้ทำหน้าที่สื่อสาร คือ หมอเหยา การเหยาแต่ละครั้งจะมีเครื่องคายประกอบพิธีกรรมของการเหยา ถือว่าเป็นวิธีการบำบัดรักษาผู้ป่วยแบบพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่รักษาการเจ็บป่วยของชาวบ้าน อันเนื่องจากการละเมิดหรือสร้างความไม่พอใจต่อผี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีที่มีอำนาจมากระทำให้เจ็บป่วย เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือประสบภัยทางธรรมชาติ ก็จะเชื่อว่าการเกิดจากการละเมิดต่อผี จึงต้องมีการทำพิธีกรรมบวงสรวง กราบไหว้บูชา เช่น ไห้ว เพื่อให้ผีมาช่วยบำบัดความเดือดร้อนและเชื่อว่าผีจะช่วยคลายความเจ็บป่วยได้ หมอเหยาจะร้องลำปลอบประโลมใจผู้ป่วยและมีการใช้กลอนลำต่าง ๆ ได้แก่ กลอนบอกกล่าว กลอนขึ้นน้ำ กลอนให้กำลังใจ โดยมีเจตนาเพื่อบอกเล่าหรือให้ขวัญกำลังใจของผู้ป่วยกลับมา เพื่อที่จะได้หายจากอาการเจ็บป่วยเป็นปกติ และพิธีกรรมการเหยาเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อในการรักษาแบบพื้นบ้านของชุมชนคนภูไทจนถึงปัจจุบัน

Yao: The Value and Significance of the Healing Rituals of the Phu Thai People

PhraNatthawut Phanthali^{1*}, Phramahapongtharatid Sutheero²,
PhrakruwinaidhornWuttikrai Abhirakkho³, Phramaha Chatchawan Jankhoon⁴,
Anan Komnot⁵, Naipraporn Supa⁶

¹⁻⁶Mahamakut Buddhist University, Thailand

* Corresponding author, E-mail: pantalee200134go@gmail.com

ARTICLE INFO *Academic Article*

Keywords:
*Yao; Belief; Ritual;
Phu Thai people*

*Received: 23 February 2025
Revised: 23 April 2025
Accepted: 24 April 2025*

ABSTRACT

This academic article aims to study the beliefs in the Yao ritual to cure diseases of the Phu Thai people. The study revealed that the Phu Thai people believe that the Yao heals ghosts and that modern medicine heals diseases. The Yao ritual is a belief in healing in the Phu Thai community that has been passed down from ancestors. It stems from the original belief in worshipping ghosts, which is a ceremony to communicate between ghosts and people, so that ghosts will help solve problems, especially illnesses. It uses poetry and Lam melody, with a Khaen to provide rhythm. The communicator is the Yao doctor. Each Yao will have ritual offering tray (Khai) to accompany the Yao ritual. It is considered a traditional treatment method that treats illnesses of villagers due to violating or creating dissatisfaction with ghosts. Villagers believe that ghosts have the power to make them sick. When illnesses or natural disasters occur, they believe that it is caused by violating ghosts. Therefore, they must perform a ritual to worship, pay homage, and make offerings to the ghosts to help cure their suffering. They also believe that ghosts can help relieve their illnesses. The Yao doctor will sing Lam to comfort the patients and use various Lam verses, such as informative poems, guiding poems, and encouraging poems, with the intention of telling stories or giving encouragement to the patients so that they can recover from their illnesses and return to normal. This ritual reflects the cultural identity and spiritual healing practices of the Phu Thai community

บทนำ

ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์แล้ว เมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไปและสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถที่จะบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกของตนเองว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ ภูต ผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น (दनัย ไซโยธา, 2535) ซึ่งความเชื่อนั้นเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ ความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ คือ เชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย (พระสุทศวัฒน์ จรณเมธี, 2564) เมื่อมีความเชื่อว่ามีสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเกิดการจัดพิธีกรรม คือ การแสดงออกอย่างมีแบบแผนอันเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อ พิธีกรรมนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญของชีวิตทางสังคม ทั้งนี้พิธีกรรมจะมีลักษณะสำคัญหลายประการ หากมองจากมิติต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม คือ การลงมือกระทำ มิใช่เป็นเพียงการคิดคำนึง และมักเป็นการกระทำที่มีแบบแผนชัดเจน ประกอบด้วยขั้นตอนและกรรมวิธีที่กระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นความเคยชิน หากจะมีการเปลี่ยนแปลงก็มักเป็นไปอย่างเชื่องช้า นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นการแสดงซึ่งสื่อให้เห็นถึงสถานะในการสื่อสาร เมื่อเป็นการแสดงพิธีกรรมย่อมเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตมนุษย์นั่นเอง (Rothenbuhler, E.W., 1998) โดยเฉพาะพิธีกรรมในสังคมของชาวผู้ไทยที่ให้ความสำคัญกับการรักษาโรคแบบพื้นบ้านหรือพิธีกรรมการเหยา ซึ่งเป็นพิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านของชาวภูไท ถึงแม้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการในการรักษาโรคแบบแผนปัจจุบันจะเข้ามามีอิทธิพลแล้วก็ตาม แต่ชาวภูไทก็ยังคงใช้บริการการรักษาโรคด้วย "วิธีการเหยา" ควบคู่ไปกับการรักษาโรคแบบปัจจุบัน เพราะชาวภูไทมีความเชื่อว่า "หมอเหยารักษาผี หมอแผนปัจจุบันรักษาโรค" ชาวภูไทจะประเมินและแยกแยะว่าอาการใดเป็นโรคที่เกิดจากผีกระทำและอาการใดเกิดจากโรคปกติ แล้วจึงจะประเมินการรักษาตามอาการ เช่น ผู้ป่วยรายหนึ่งมีอาการปวดท้องและปวดหัวไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันและหมอเหยา หลังจากรักษาด้วยวิธีการเหยาแล้วอาการปวดหัวหายไป ผู้ป่วยให้เหตุผลว่า "มันเหงามันซึม เหยาแล้วก็หายปวดท้อง ถ้ามันบ่หายเพราะว่ามันเป็นโรค" หมายความว่าอาการเจ็บป่วยมีทั้งปวดเมื่อยและปวดหัว ซึ่งเกิดจากการกระทำของผี เหยาแล้วก็หาย ชาวภูไทเชื่อว่าความเจ็บป่วยต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำของผี ซึ่งการรักษาโรคจึงต้องพึ่งพาผู้ที่สามารถติดต่อสื่อสารกับผีได้ เพื่อสอบถามสมมุติฐานของโรคและวิธีการรักษาโรค หมอเหยาจึงเป็นตัวกลางในการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (สุรัชย์ ชินบุตร, 2553) คำว่า "เหยา" เป็นความเชื่อและพิธีกรรมหนึ่งในการรักษาสุขภาพของคนในชุมชนภูไทที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่สืบทอดมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี เป็นการทำพิธีกรรมเพื่อติดต่อระหว่างผีกับคน ซึ่งเป็นพิธีกรรมการเรียกขวัญผู้ป่วย (วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, 2529) ในปัจจุบันสังคมสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ภูมิปัญญาในพิธีกรรมการเหยาทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างหมอเหยากับชุมชนและเชื่อมโยงกันในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านสภาพแวดล้อม ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม ด้านการส่งเสริม และด้านความเชื่อ

จากอดีตถึงปัจจุบันหมอเหยา ยังคงเป็นที่พึ่งของคนในชุมชน ในอดีตพิธีการเหยาไม่เพียงแต่จะเป็นการรักษาแบบเฝ้ายามรักษาคนป่วยตั้งแต่เกิดจนถึงตายเท่านั้น แต่ยังเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน โดยมีจุดประสงค์เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยทางจิต จัดเป็นกลวิธีการใช้ภาษาเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ป่วย (ทรงคุณ จันทกร, 2540) ปัจจุบันมีหมอเหยาเหลืออยู่ไม่กี่คนและชุมชนยังไม่ค่อยเห็นคุณค่า โดยเฉพาะเยาวชนที่ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญหรือเป็นที่รู้จักของคนรุ่นใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย (รัชนิกร ไวก้าว, 2562 : 53-68) ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าถ้าหากคนในชุมชนยังไม่เห็นถึงความสำคัญและไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาของบรรพบุรุษประเพณีการเหยา ก็อาจจะไม่มีให้เห็นและวัฒนธรรมประเพณีของชาวภูไทจากอดีตถึงปัจจุบันที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่นก็จะหายสาบสูญไป ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงจะนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของการเหยา เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม ประเทศชาติสืบไป

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมการเหยา

พิธีกรรมการเหยา เป็นความเชื่อและพิธีกรรมในการรักษาสุขภาพของคนในชุมชนภูไทที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี เป็นการทำพิธีเพื่อติดต่อระหว่างผีกับคน ให้ผีช่วยเหลือแก้ปัญหาความเดือดร้อนโดยเฉพาะการเจ็บไข้ได้ป่วย พบในพื้นที่แถบภาคอีสานของประเทศไทย โดยจะนิยมทำในแถบชุมชนภูไทในจังหวัดกาฬสินธุ์, จังหวัดนครพนม, จังหวัดมุกดาหาร, จังหวัดสกลนคร พิธีกรรมนี้เป็นการเสี่ยงทาย เมื่อมีการเจ็บป่วยในครอบครัว โดยการเจ็บป่วยนี้จะเชื่อว่าเป็นการกระทำของผี จึงต้องทำการเหยาเพื่อแก้ผีและเพื่อจะได้ทราบว่าผีต้องการอะไรหรือผู้เจ็บป่วยทำผิดผีอะไร จะได้หาวิธีแก้ไข เชื่อว่าหากแก้ผีแล้ว อาการเจ็บป่วยจะหายเป็นปกติได้

พิธีกรรมเหยาเป็นการติดต่อสื่อสารกันระหว่างมนุษย์กับวิญญาณโดยใช้บทกลอนและทำนองลำมีแคนประกอบการให้จังหวะ ผู้ทำหน้าที่สื่อสาร คือ หมอเหยา การเหยาแต่ละครั้งจะมีเครื่องคายประกอบพิธีกรรมเหยาถือว่าเป็นวิธีการบำบัดรักษาพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่รักษาการเจ็บป่วยของชาวบ้าน อันเนื่องจากการละเมิดหรือสร้างความไม่พอใจต่อผี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีมีอำนาจ ความรู้สึก อารมณ์ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือประสบภัยธรรมชาติ ก็จะเชื่อว่าการละเมิดต่อผี จึงต้องมีการทำพิธีบวงสรวง กราบไหว้ บูชา เพื่อให้ผีมาช่วยบำบัดปัญหาความเดือดร้อนและเชื่อว่าผีจะดลบันดาลให้เป็นไปตามความต้องการได้ หมอเหยาจะใช้บทกลอนลำลอบประโลมใจมากที่สุดและมีการใช้กลอนลำต่าง ๆ ได้แก่ การบอกกล่าว การชี้แนะ การผูกมัด การแสดงความรู้สึก และการแถลงการณ์ โดยมีเจตนาเพื่อบอกเล่าหรือขอร้องให้ขวัญกำลังใจของผู้ป่วยกลับมาเข้าร่างกาย เพื่อจะได้หายเป็นปกติ การเหยาเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อในการรักษาแบบพื้นบ้านและผู้ป่วยที่หายจากการเจ็บป่วยจะฝากตัวเป็นลูกศิษย์และรับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นหมอเหยาคนต่อไป (อลงกรณ์ อิทธิผล, 2558)

“การเหยา” เป็นความเชื่อและพิธีกรรมหนึ่งในการรักษาสุขภาพของคนในชุมชนภูไทที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี เป็นการทำพิธีเพื่อติดต่อระหว่างผีกับคนให้ผีช่วยเหลือแก้ปัญหาความเดือดร้อน โดยเฉพาะการเจ็บไข้ได้ป่วย มูลเหตุที่ต้องมีการเหยามาจากสภาพสังคมดั้งเดิมของชาวภูไทที่ไม่มีสถานพยาบาลรับรองความเจ็บป่วย ก่อให้เกิดความจำเป็นที่ชาวภูไทต้องดิ้นรนหาที่พึ่งยามเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วนใหญ่นั้นใช้สมุนไพรพื้นบ้านที่มีในท้องถิ่นในการรักษาและดูแลสุขภาพ ในอดีตการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ จำเป็นต้องอาศัยผีเป็นผู้วินิจฉัยโรคบอกวิธีการรักษา แม้ในปัจจุบันมีการแพทย์แผนใหม่ที่สามารถวินิจฉัยโรคได้ถูกต้อง แต่โรคบางโรคหรืออาการบางอย่างรักษาไม่หาย ผู้ป่วยที่ไม่มีที่พึ่งจึงจำเป็นต้องพึ่งพิธีกรรม อย่างน้อยจะทำให้จิตใจของผู้ป่วยดีขึ้น จึงจัดเป็นพิธีกรรมที่สร้างขวัญและกำลังใจกับผู้ป่วยเป็นหลัก เมื่อผู้ป่วยอยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตหรือผู้ป่วยหายจากโรคและอาการเจ็บป่วยก็จะทำพิธีการเหยา ผู้ที่ทำพิธีการเหยาเรียกว่า หมอเหยา เป็นผู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษโดยปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ เป็นหมอเหยามาก่อนลูกก็จะสืบทอดการเป็นหมอเหยา แต่ในปัจจุบันนี้การสืบทอดการเป็นหมอเหยานั้นได้เลือนหายไปจากสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทไปแล้ว ยังเหลือแต่หมอเหยาที่เป็นผู้อาวุโสของชุมชนเท่านั้น และการประกอบพิธีกรรมเหยายังคงเหลือให้เห็นเพียงแต่บางชุมชนเท่านั้น เนื่องจากสังคมสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างของชาวภูไท ทั้งนี้การเหยาเป็นการติดต่อสื่อสารของมนุษย์และวิญญาณ ซึ่งการติดต่อสื่อสารจะใช้ท่วงทำนองของดนตรีหรือที่ชาวภูไทเรียกว่า กลอนลำ (หมอลำ) มีเครื่องดนตรีประเภทแคนประกอบการให้จังหวะ วิธีการติดต่อสื่อสาร กลอนลำและทำนอง เรียกว่า “การเหยา”

หมอเหยาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ผีเชื่อเป็นผู้เลือกเพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ปฏิบัติต่อบรรพบุรุษดี สม่่าเสมอ หมอเหยาเป็นได้ 2 วิธี วิธีที่หนึ่ง คือ ให้คนที่เป้นหมอเหยา ซึ่งจะเป็นหมอเทียมหรือผีเชื่อมาครอบมาเทียม (คือมาถ่ายทอดให้) อีกวิธีหนึ่ง คือ การที่มีผีเชื่อ (คือคนที่มีเชื้อสายหมอเหยาเมื่อตายไปก็จะตกทอดแก่ทายาทที่เรียกว่าผีเชื่อ) เข้ามาอยู่กับหมอเหยาก็กถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไปโดยผีเชื่อแค่เป็นผู้เลือกเอง การที่จะเป็นหมอเหยาต้องมีคุณสมบัติที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ต้องเป็นคนดี มีคุณธรรมสูง มีสังขารไม่กินของดิบ หมอเหยาจะใช้ดอกจำปีไว้วนผมของตัวเอง ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงผี ประจำหมู่บ้านทุก ๆ ปี คือ การที่ไม่เอาหลาย ๆ คนมาอยู่รวมกัน เลี้ยงผีหมอด้วยเหล้า ไก่ เป็ด เช่นไหว้เมื่อผีหมอเข้ามาเยี่ยมก็จะมี การฟ้อนใส่ดนตรีประกอบด้วยแคน ผีหมอจะมีอาวุธในการประกอบพิธีการเหยา

สมพงษ์ ผิวละมูล (2566) หมอเหยารุ่นใหม่บอกว่าหมอเหยาเป็นภาษาภูไท หมายถึง ผู้ทำพิธีรักษาผู้ป่วยด้วยโรคภัยต่าง ๆ โดยการติดต่อสื่อสารกับดวงวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูมิภาคอื่นอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น หมอธรรม หมอทรง หมอลำผีฟ้า หมอผีเถน หมอผีไท่ อาจแตกต่างกันในเรื่องของเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธี ทั้งนี้หมอเหยาเป็นการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บทั่วไป หรืออาจเรียกได้ว่าการแพทย์อีกทางเลือกหนึ่งของผู้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือถูกโรคภัยเบียดเบียนเคยเข้ารับการรักษาจากการแพทย์แผนไทยและแผนปัจจุบันไม่หาย แต่หลังจากเข้ารับการรักษาจากหมอเหยาอาการดีขึ้น และหายเป็นปกติ กรณีการมารักษากับหมอเหยา ซึ่งมีเครื่องเช่นไหว้ประกอบด้วย ข้าวสาร ไข่ไก่ต้มสุก อาหารหวานคาวพื้นบ้าน และสุราขาว โดยมีการนำศาสตราวุธ เช่น มีด ดาบ ง้าว ตะขอ ธนู มาใช้ในพิธีและมีการนำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน

เช่น พิณ แคน ฉิ่ง ปี่ภูไท ทำจังหวะและออกเสียงร้องลำณะประกอบพิธี เพื่อให้คนป่วยมีกำลังใจ ฮึกเหิม หายป่วยนั้น เป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น เพราะสิ่งสำคัญคือเป็นวิธีการการรักษาแก้เคราะห์แก้กรรมกับผีจริง ๆ โดยมีหมอเหยาเป็นสื่อกลางระหว่างผีกับอาการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยตรง

สรุป พิธีกรรมการเหยา คือ เป็นความเชื่อในการรักษาโรคของผู้ป่วยในชุมชนภูไทที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นการติดต่อสื่อสารกันระหว่างหมอเหยากับผี การเหยาจะใช้บทกลอนและทำนองลำมีแคนประกอบการให้จังหวะ เป็นการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และเป็นพิธีกรรมที่สร้างขวัญและกำลังใจกับผู้ป่วย

ภาพที่ 1 พิธีกรรมการเหยาของคนภูไท
ที่มา : เพจ Let's Go : Thailand (2567)

ความสำคัญของพิธีกรรมการเหยา

ความสำคัญของพิธีกรรมการเหยาเป็นการรักษาโรคภัยไข้เจ็บจำเป็นต้องอาศัยผีเป็นผู้วินิจฉัยโรคบอกวิธีการรักษา ในปัจจุบันแม้มีการแพทย์แผนใหม่ที่สามารถวินิจฉัยโรคได้ถูกต้อง แต่โรคบางโรคหรืออาการบางอย่างรักษาไม่หาย ผู้ป่วยที่ไม่มีที่พึ่งจึงจำเป็นต้องพึ่งพิธีกรรม อย่างน้อยจะทำให้จิตใจผู้ป่วยดีขึ้น จึงจัดเป็นพิธีกรรมที่สร้างขวัญและกำลังใจกับผู้ป่วยเป็นหลัก เมื่อผู้ป่วยอยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตหรือผู้ป่วยหายจากโรคและอาการเจ็บป่วยก็จะทำพิธีการเหยา และได้แบ่งประเภทของการเหยาได้ดังนี้

1. การเหยาเพื่อคุ้มผีออก เนื่องจากผู้ป่วยมีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากการกระทำของผีหรือวิญญาณทำให้เกิดการเจ็บป่วย ซึ่งจะต้องมีการเสี่ยงทายจากหมอเหยาทำพิธีคุ้มผีออกจากการร้ายรำของหมอเหยาประกอบกับดนตรีที่ใช้แคนเป็นเครื่องดนตรี
2. เหยาเพื่อให้ขวัญและกำลังใจ เหยาต่ออายุ เหยาเพื่อชีวิต เหยาแก้บน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ครอบครัวญาติพี่น้อง วงศ์ตระกูล ในช่วงเทศกาลงานสำคัญ ๆ ของหมู่บ้านชุมชน หรือฤดูกาลทำการเกษตรกรรม เพื่อให้ได้ผลผลิตมีความอุดมสมบูรณ์ตามที่คาดหวัง

3. เหย้าเพื่อเลี้ยงผี เพื่อเลี้ยงขอบคุณผีบรรพบุรุษในรอบปี ซึ่งพิธีการเหย้าแบบนี้จะกระทำเพียงปีละครั้งเท่านั้นในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายนเท่านั้น เพื่อขอขมาและสักการะผีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้ปกติสุขไม่มีเรื่องอันใดที่ทำให้เกิดภัยพิบัติหรืออันตรายแก่ผู้คนในชุมชนภูไท

4. การเหย้าในงานบุญประจำปี ส่วนมากกระทำพิธีกรรมในงานบุญผะเหวดเท่านั้น โดยมีการเหย้าปีละครั้งเท่านั้นกระทำติดต่อกันทุก ๆ ปี ครบ 3 ปี แล้วจะเว้นช่วงของการประกอบพิธีเหย้าในงานบุญประจำปีนี้ 1 ปี แล้วจึงกลับมาทำพิธีกรรมอีกครั้งเวียนแบบนี้ไปเรื่อย ๆ (เกรียงไกร ผาสู่ตะ, 2561 : 284-315)

สรุป การเหย้ามีความสำคัญหลายประการ คือ การเหย้าเพื่อคุมผีออก เหย้าเพื่อให้ขวัญและกำลังใจเหย้าต่ออายุ เหย้าเพื่อชีวิต เหย้าแก้บน เหย้าเพื่อเลี้ยงผี และการเหย้าในงานบุญประจำปี เป็นต้น

การเหย้าเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจทางจิตวิญญาณ

โลกทุกวันนี้ก้าวไกลด้วยภูมิปัญญาที่มนุษย์สามารถจะพิสูจน์สิ่งเหลือเชื่อหลายอย่างได้ด้วยหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ กระทั่งดวงจันทร์ที่คนเราเคยสร้างจินตนาการไกลไปหลายเรื่องราว เห็นภาพกระต่ายกับเต่า ตากับยายทำนาบนดวงจันทร์ บางกลุ่มชนก็มีความเชื่อถือศรัทธากราบไหว้พระจันทร์ไปแล้ว แต่ในทุกวันนี้หลายสิบปีมาแล้ว นักวิทยาศาสตร์กลับค้นคว้าหาวิธีเดินทางขึ้นไปเหยียบดวงจันทร์ได้สำเร็จ ถ่ายภาพกลับมาให้เห็นว่าดวงจันทร์ก็เป็นเพียงดาวดวงหนึ่ง เป็นดาวบริวารของโลกเราด้วยซ้ำ ดวงจันทร์มีแต่หินกับฝุ่นหนา ๆ ไม่มีน้ำ แล้วกระต่ายกับเต่าหรือยายกับตาจะไปทำนาอยู่บนนั้นได้อย่างไร แต่พอมาพูดถึงเรื่องราวความเจ็บไข้ได้ป่วยที่ผู้คนแต่เดิมไม่รู้สาเหตุ และจินตนาการไปให้ภูติผีปีศาจเป็นผู้กระทำ แม้นักวิทยาศาสตร์จะสามารถค้นพบที่มาของโรค กระทั่งเชื้อโรคนาดจิ๋วอย่างไวรัสแบคทีเรียแล้วก็ตาม แต่กระนั้นความเชื่อก็ยังเป็นความเชื่อในหลายกลุ่มชนของโลกใบเล็ก ๆ ของเรา เพราะแม้ว่าหลาย ๆ เรื่องราวจะพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถขยายภาพให้เห็นชัดด้วยตา ความรอบรู้ สติปัญญา และจิตใจของผู้คน โดยเฉพาะในเรื่องของความป่วยไข้ที่เป็นเรื่องใกล้ตัวที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ก็ยังไม่อาจเอาชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตายได้ อันเป็นธรรมดาของโลกได้ และพลังจิตหรือกำลังใจก็ยังคงมีความสำคัญ จนอาจสร้างปาฏิหาริย์ให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้นการรักษาความป่วยไข้ด้วยพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่ออันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละเผ่าพันธุ์ จึงยังคงดำรงความเชื่อนั้นอยู่ได้อย่างมั่นคง จึงต้องมีพิธีกรรมรักษาด้วยการบวงสรวงบูชา ขอขมาอ้อนวอนให้หายเจ็บป่วย แม้ปัจจุบันการแพทย์สมัยใหม่จะตอบคำถามความเจ็บป่วยและสามารถเยียวยาโรคได้ กระนั้นความเชื่อเหนือธรรมชาติก็ยังไม่เลือนหายไปง่าย ๆ บางโรคบางอาการที่เรื้อรังแพทย์ปัจจุบันรักษาไม่หาย ผู้คนก็ยังกลับมาพึ่งพิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และน่าแปลกที่บางครั้งโรคร้ายก็หายขาดจากการรักษาแบบบวงสรวงบนบานได้ พิธีกรรมการรักษาสำคัญ ๆ หลายอย่างด้วยวิธีเช่นว่านี้ ในที่สุดจึงอาจจะกลายมาเป็นพิธีกรรมประจำปีของหลายกลุ่มชนที่หากไม่ได้รับการปฏิบัติ ก็มีความเชื่อกันว่าจะทำให้ชุมชนนั้นอยู่ไม่เป็นสุขหรือเจ็บไข้ได้ป่วยไปพร้อม ๆ กัน

การเหย้าบรรเทาความป่วยไข้ การเหย้าหรือพิธีเหย้า เป็นพิธีกรรมการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ทางอีสานหลายกลุ่มที่สืบทอดจนกลายมาเป็นประเพณีประจำปี โดยเฉพาะกลุ่มชาติ

พันธุ์ภูไท ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ในภาคอีสาน มีภูไทหลายกลุ่มหลายพวก เช่น ภูไทเมืองเรณูนครนครพนม ภูไทมุกดาหาร ภูไทสกลนคร ภูไทกาฬสินธุ์ เป็นต้น ชาวภูไทเหล่านี้ทุกกลุ่มต่างก็ยังคงใช้วิธีนี้เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลสุขภาพของชาวชุมชนอย่างเปิดเผยและจัดให้เป็นพิธีกรรมทางวัฒนธรรมประจำปีอย่างชัดเจนไม่มีการปิดบังหรือซ่อนเร้นใด ๆ ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ต้องมีผู้นำที่เรียกว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ สำหรับผู้นำพิธีเหยานั้นเรียกว่า “หมอเหยา” เดิมทีเป็นการสืบทอดกันมาทางสายเลือด หมอเหยา ต้องมีปู่ย่าตาทวด พ่อหรือแม่เป็นหมอเหยามาก่อน แต่ทุกวันนี้แม้ประเพณีเหยาจะยังคงอยู่ แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยนไปตามตามสภาพสังคม เนื่องจากการแสวงหาผู้ที่สืบทอดเหยาจากสายเลือดที่เหมาะสมกลับเป็นสิ่งที่ยากยิ่งคงเหลือแต่หมอเหยาที่เป็นผู้อาวุโสของชุมชน ซึ่งพยายามจะรักษาประเพณีแต่โบราณไว้ไม่ต่างจากพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ถูกความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ กลืนกินไป

พิธีกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทมักจะมีบทเพลง ดนตรี เสียงขับลำนำ และการรำร่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง การเหยาก็เช่นกันที่ต้องอาศัยการสื่อสารด้วยเสียงเพลง การขับลำนำ และเสียงดนตรี การเหยานี้มีแคนเป็นเครื่องดนตรีสำคัญประกอบการร้องกลอนลำในการติดต่อสื่อสารระหว่างหมอเหยากับผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กระบวนการเหล่านี้เองที่เรียกว่าการเหยา ซึ่งมีขั้นตอนรายละเอียดมากมาย อีกทั้งการเหยายังมีหลายรูปแบบ เช่น การเหยาเลี้ยงผี เพื่อขอบคุณผีบรรพบุรุษในรอบปี พิธีเช่นนี้จะกระทำเพียงปีละครั้งเท่านั้นในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน เพื่อขอขมาและสักการะผีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้ปกติสุขไม่เกิดภัยพิบัติหรืออันตรายแก่ผู้คนในชุมชน และยังมีการเหยาในงานบุญประจำปี บุญผะเหวด โดยมีการเหยาปีละครั้งติดต่อกันทุก ๆ ปี พอครบสามปีจะเว้นช่วงของการประกอบพิธีเหยาในงานบุญประจำปีนี้ไปหนึ่งปี แล้วจึงกลับมาทำพิธีกรรมอีกครั้งเวียนแบบนี้ไปเรื่อย ๆ

การประกอบพิธีกรรมเหยา จะงดเว้นไม่ทำในวันพระข้างขึ้นและข้างแรม 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ จะประกอบพิธีการเหยาเฉพาะเวลาพลบค่ำหรือเวลาเย็นเป็นต้นไป ไม่นิยมกระทำพิธีในช่วงบ่าย เพราะชาวภูไทมีความเชื่อว่าช่วงเวลากลางวันเป็นเวลาในการเคลื่อนศพไปป่าช้า ไม่มีความเป็นสิริมงคล สถานที่ในการประกอบพิธีการเหยารักษาคนป่วยจะใช้บ้านของผู้ป่วยในการทำพิธี หรือถ้าเป็นการประกอบพิธีเหยาประจำปีของชุมชนก็จะใช้สถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน (จิตติมา ผลเสวก, 2567)

สรุป การเหยาเป็นพิธีกรรมการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ทางอีสานหลายได้แก่ ภูไทนครพนม ภูไทมุกดาหาร ภูไทสกลนคร ภูไทกาฬสินธุ์ เป็นต้น ชาวภูไทยังคงใช้วิธีนี้ในการดูแลสุขภาพของชาวชุมชนภูไท พิธีกรรมการเหยาของชุมชนภูไทที่ต้องอาศัยการสื่อสารด้วยเสียงเพลง การขับลำนำ และเสียงดนตรี การเหยานี้มีแคนเป็นเครื่องดนตรีสำคัญประกอบการร้องกลอนลำในการติดต่อสื่อสารระหว่างหมอเหยากับผี พิธีกรรมนี้จะกระทำเพียงปีละครั้งเท่านั้นในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน เพื่อขอขมาและสักการะผีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้ปกติสุขไม่เกิดภัยพิบัติหรืออันตรายแก่ผู้คนในชุมชน

ภาพที่ 2 การรำเพื่อเรียกขวัญผู้ป่วย
ที่มา : อดุล ตันตโกศัย และ อภินันท์ บัวหรรค์ดี (2567).

ขั้นตอนกระบวนการของการเหยา

การแต่งกายเหยา มี 2 ประเภท มีดังนี้

1) การแต่งกายเหยาน้อย การแต่งกายเหยาน้อยใช้สำหรับผู้ป่วยที่มีอาการไม่ค่อนหนัก เช่น การเหยาหมอเสียงทาย การเหยาหญิงตั้งครรภ์ การเหยาทำขวัญเด็กทารกร้องไห้ การเหยาควงสาวควงบัว เป็นต้น

2) การแต่งกายใหญ่ การแต่งกายใหญ่จะใช้ในกรณีเหยาขอฟ้าขอฝนและการเหยาในระยะสุดท้าย การแต่งกายจะเหมือนคายน้อย แต่เพิ่มเงินเข้าไป 25 บาท (24 บาทจะใส่ไปในคายน้อย อีก 1 บาทจะใส่ในชั้น 5) และนอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ แคนและหมอแคน มีคายน้อยสำหรับหมอแคนด้วย หมอแคนจะเชิญมาต่างหาก คือ ใครก็ได้สามารถเป่าแคนทำนองเหยาหรือลาล่าภูไทได้

สำหรับเครื่องแต่งกายหมอเหยา พบว่า การแต่งกายในการทำพิธีนั้น ผู้ที่เป็นหมอเหยาจะต้องแต่งองค์ทรงเครื่องเต็มที่ เครื่องแต่งกายหมอเหยา หมอเหยาจะพิธีพิธีในการแต่งกายมาก นิยมใส่ชุดภูไท เสื้อแขนยาว ชินหมีไหมห่มสไบ ทำด้วยผ้าขาวม้าหรือผ้าสไบขิด ใส่ตุ้มหู มวยผมทัดดอกไม้ (ดอกลั่นทมหรือดอกมหาหงส์) ใส่กำไลแขน คนภูไทเรียกว่า การแต่งตัว หรือ เอ้อ อย่างเต็มที่

ขั้นตอนกระบวนการของการเหยามีดังนี้

- 1) จัดเครื่องคายน้อยและตั้งเครื่องคายน้อยสำหรับพิธีการเหยาแล้วนำมาวางต่อหน้าหมอเหยา
- 2) เตรียมเครื่องแต่งกายของหมอเหยาและหมอแคนให้เรียบร้อย
- 3) การบูชาครูและลาล่าเชิญผีสิง เพื่อให้ผีมาเข้าทรงถามอาการเจ็บป่วยจากผี เมื่อผีเข้าทรงแล้วก็จะมีการแต่งกายของหมอเหยา แล้วทำการเหยาไปตามทำนองของเสียงแคนประกอบการรำรำ

4) ทำการลำเลียงโต้ตอบกันระหว่างผีและหมอเหยา เพื่อถามผีว่าต้องการอะไร จะได้แก้ไขอาการเจ็บป่วยได้อย่างไร จะใช้เครื่องเช่นสรวงอะไรบ้าง โดยให้ญาติผู้ป่วยเป็นล่ามติดต่อกับหมอเหยา เพื่อถามถึงสาเหตุและอาการเจ็บป่วย ดังนี้

4.1) หมอเหยาตรวจดูความเรียบร้อย ความถูกต้องของเครื่องคายที่ใช้ในการบูชาและเครื่องเช่นไหว้

4.2) หมอแคนเริ่มเป่าแคนให้จังหวะประกอบการเหยา

4.3) หมอเหยาลำ (กลอนลำ) ร่ายกลอนเชิญผีมาถามสาเหตุของการเจ็บป่วย จะถามจนรู้อาการเจ็บป่วยว่าเกิดจากสาเหตุใด

4.4) ญาติผู้ป่วยมอบสุราขาวให้หมอเหยาประมาณครึ่งขวด โดยหมอเหยาจะต้องดื่มเหล้าประมาณ 1 จอก แล้วหมอแคนดื่มอีก 1 จอก

4.5) การเชิญผีมาถามถึงสาเหตุความโกรธแค้น เพื่อให้ผีไม่ทำร้ายผู้ป่วย จะมีการเสี่ยงทายของหมอเหยา ดังนี้

1. เสี่ยงทายด้วยไข่ หมอเหยาจะเอาข้าวสารโรยลงไข่ ถ้ามีข้าวสารติดอยู่บนไข่ เป็นจำนวนกี่ แสดงว่าผู้ป่วยจะหายป่วย ถ้าข้าวสารติดอยู่จำนวนคู่แสดงว่าผีไม่ยอม หมอเหยาจะต้องอ้อนวอนต่อไปอีก โดยผู้เข้าร่วมในพิธีจะช่วยกันพูดอ้อนวอนผีให้ยอม จากนั้นจะทำการเสี่ยงทายด้วยดาบ โดยเอาดาบปักลงไปในข้าวสารในจานหรือถ้วยบนถาดเครื่องคายถ้าดาบนั่นตั้งอยู่บนข้าวสารได้ แสดงว่าผีให้อภัยไม่โกรธแค้นหากดาบที่ปักลงบนข้าวสารล้มลง แสดงว่าผียังมีความโกรธแค้นผู้ป่วยอยู่ หมอเหยาจะทำการอ้อนวอนอีกครั้งหนึ่ง พร้อมญาติและผู้เข้าร่วมพิธี พร้อมทั้งเสี่ยงทายอีกครั้งหรืออ้อนวอนและเสี่ยงทายจนกว่าดาบนั่นจะตั้งอยู่บนถ้วยข้าวสารได้

2. เมื่อมั่นใจแล้วว่าผีให้อภัยหายโกรธแค้นแล้ว หมอเหยาจะทำการเสี่ยงทายด้วยเมล็ดข้าวสารที่โรยลงบนฝ่ามือ 3 ครั้ง ซึ่งถ้าข้าวสารมีจำนวนคู่แสดงว่าผีนั้นหายโกรธแค้นแล้ว หากผียังมีความโกรธแค้นอยู่ก็จะทำการเสี่ยงทายไปเรื่อย ๆ หรือทำการตั้งดาบใหม่ จำนวน 1-2 ครั้ง เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าผียกโทษให้และหายโกรธแค้นแล้ว ขั้นตอนนี้จะใช้เวลายาวนานพอสมควรเฉลี่ยประมาณ 30 นาทีขึ้นไป

3. เมื่อเสร็จพิธีแล้ว หมอเหยาจะทักทายกับผู้ที่มาร่วมพิธีการเหยาและดื่มเหล้า เป็นการกินค่าคายหรือค่าเดินทางมาของผี หมอแคนจะหยุดเป่าแคน

4. หมอเหยาจะถามถึงสิ่งที่ผีนั้นต้องการ โดยทำการเสี่ยงทายปักดาบลงบนข้าวสารอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้แน่ใจว่าผีคืนขวัญให้ผู้ป่วยแล้ว และจะทำการเสี่ยงทายโดยการนับเมล็ดข้าวสารในมือว่าเป็นจำนวนคู่หรือคี่ตามการเสี่ยงทาย ถ้าได้จำนวนคู่จะทำนายด้วยเมล็ดข้าวสารอีก 3 ครั้ง จนกระทั่งแน่ใจว่าผีให้อภัยแล้ว จากนั้นหมอเหยาจะถามผีว่าต้องการเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่นไหว้อะไรบ้าง

5. การส่งเครื่องสังเวยเช่นไหว้แก่ผี หมอเหยาจะประกอบพิธีกรรมพร้อมการร่ายรำประกอบทำนองของแคน เพื่อให้แน่ใจว่าขวัญของผู้ป่วยกลับมาแล้ว พร้อมการเสี่ยงทายเมล็ดข้าวสารและปักดาบอีกครั้งจนแน่ใจและทำพิธีอำลาผี ขอให้ผีนั้นช่วยดูแลคนในหมู่บ้าน อย่าได้หนีไปไหน ซึ่งของสังเวยเช่นไหว้ส่วน

ใหญ่ประกอบด้วยกองบุญที่ญาติผู้ป่วยจะต้องเตรียมสังเวยให้ผี บุหรี หมา ก พลุ อย่างละ 1 คู่ พร้อมกับข้าวหวานที่เตรียมไว้เป็นข้าวเหนียวหนึ่งสุกผสมกับน้ำตาล

6. หลังพิธีการเหยาผู้ป่วยจะต้องตั้งถาดเครื่องบวงสรวงเช่นไหว้ผีหรือถาดเครื่องคายไว้ที่บ้านประมาณ 7-10 วัน หรืออาจจะนานกว่านั้นจนกว่าผู้ป่วยจะหายเป็นปกติ หากผู้ป่วยยังไม่หายเป็นปกติญาติผู้ป่วยจะตามหมอเหยามาทำพิธีอีกครั้งหนึ่งเป็นรอบที่ 2 ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการเหมือนเดิมทุกประการจนกว่าผู้ป่วยจะหาย หากประกอบพิธีแล้วผู้ป่วยยังไม่หาย หมอเหยาจะทำพิธีกวาดสิ่งไม่ดีออกไป โดยให้ผู้ป่วยนอนหันหน้าไปทางทิศตะวันตกใช้ใบไม้จุ่มเหล้าหรือสุราขาวกวาดสิ่งไม่ดีออกไป แล้วเอาดาบกวาดสิ่งไม่ดีออกไปอีกรอบ

7. เมื่อครบรอบปีของการเหยา หมอเหยาจะถูกเชิญมาทำพิธีอีกครั้งหนึ่ง เพื่อต่ออายุหมอเหยาและขอขมาผี เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชนชาวไทยเอง สำหรับกลุ่มอาการเจ็บป่วยที่ใช้พิธีเหยาประกอบการรักษา ได้แก่ อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย คือ ปวดขา ปวดท้อง ปวดศีรษะ อาการบวมตามร่างกาย อาการเกร็งกล้ามเนื้อ อาการเจ็บป่วยเกี่ยวกับกระดูกและข้อ เป็นต้น เด็กร้องไห้ผิดปกติเป็นเวลานานหลายวัน ซึ่งชาวภูไท เรียกว่า ชาง คือ มีความผิดปกติเป็นการสร้างขวัญให้แก่เด็ก งูกัด สัตว์มีพิษ แมลงกัดต่อย เป็นไข้ ปวดเมื่อย อ่อนเพลีย ไม่มีเรี่ยวแรง อาการป่วยที่หาสาเหตุไม่ได้ โดยมีความเชื่อจากสิ่งเหนือธรรมชาติกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยอุบัติเหตุต่าง ๆ เมื่อผู้ป่วยกลับมาพักฟื้นที่บ้าน ญาติผู้ป่วยจะกระทำพิธีเหยาเพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย อาการเจ็บป่วยวาระสุดท้ายของชีวิต ได้แก่ มะเร็ง เอ็ดส์ เป็นต้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

สรุป ขั้นตอนกระบวนการของการเหยา ได้แก่ จัดเครื่องคาย เตรียมเครื่องแต่งกายของหมอเหยาและหมอแคน หมอแคนเริ่มเป่าแคนให้จังหวะประกอบการเหยา หมอเหยาลำเชิญผีลง ลำเหยาโต้ตอบกันระหว่างผีและหมอเหยา หมอเหยาเชิญผีมาถามถึงสาเหตุความโกรธแค้น และส่งเครื่องสังเวยเช่นไหว้แก่ผี หลังจากเสร็จพิธีการเหยาผู้ป่วยจะต้องตั้งถาดเครื่องบวงสรวงเช่นไหว้ผี

ภาพที่ 3 เครื่องคายพิธีกรรมการเหยา

ที่มา : ชายสามหยด (2560)

บทสรุป

สังคมของชาวไทยที่ให้ความสำคัญกับการรักษาโรคแบบพื้นบ้านหรือพิธีกรรมการเหยา ซึ่งเป็นพิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านของชาวภูไท ถึงแม้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการในการรักษาโรคแบบแผนปัจจุบันจะเข้ามามีอิทธิพลแล้วก็ตาม แต่ชาวภูไทก็ยังคงใช้บริการการรักษาโรคด้วย "วิธีการเหยา" ควบคู่ไปกับการรักษาโรคแผนปัจจุบัน เพราะชาวภูไทมีความเชื่อว่า "หมอเหยารักษาผี หมอแผนปัจจุบันรักษาโรค" ซึ่งการเหยาเป็นพิธีกรรมการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคอีสาน ได้แก่ ภูไทนครพนม ภูไทมุกดาหาร ภูไทสกลนคร ภูไทกาฬสินธุ์ เป็นต้น ชาวภูไทยังคงใช้วิธีนี้ในการดูแลสุขภาพของชาวชุมชนภูไท พิธีกรรมการเหยาของชุมชนภูไทที่ต้องอาศัยการสื่อสารด้วยคนกับวิญญาณ การขับไล่และเสียงดนตรี การเหยานี้มีแคนเป็นเครื่องดนตรีสำคัญประกอบการร้องกลอนลำในการติดต่อสื่อสารระหว่างหมอเหยากับผี พิธีกรรมนี้จะกระทำเพียงปีละครั้งเท่านั้นในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน เพื่อขอขมาและสักการะผีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้ปกติสุขไม่เกิดภัยพิบัติหรืออันตรายแก่ผู้คนในชุมชนภูไท โดยการจัดขั้นตอนกระบวนการของการเหยา ได้แก่ จัดเครื่องคาย เตรียมเครื่องแต่งกายของหมอเหยาและหมอแคน หมอแคนเริ่มเป่าแคนให้จังหวะประกอบการเหยา หมอเหยาลำเลียงผีลง ลำเหยาโต้ตอบกันระหว่างผีและหมอเหยา หมอเหยาเชิญผีมาถามถึงสาเหตุความโกรธแค้น และส่งเครื่องสังเวยเช่น ไห้วแกัผี หลังจากเสร็จพิธีการเหยาผู้ป่วยจะต้องตั้งถาดเครื่องบวงสรวงเช่น ไห้วผี และการเหยามีความสำคัญหลายประการ คือ การเหยาเพื่อคุมผีออก การเหยาเพื่อให้ขวัญและกำลังใจ การเหยาต่ออายุ การเหยาเพื่อชีวิต การเหยาแก้บน การเหยาเพื่อเลี้ยงผี และการเหยาในงานบุญประจำปี เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). *พิธีเหยา*. <http://www.mculture.go.th/ilovethicure/indexp>.
- เกรียงไกร ฝาสุตะ. (2561). บทกลอนขับลำ : สื่อในการจัดการความขัดแย้งในชุมชนผ่านพิธีกรรมการเหยาของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย. *วารสารปณิธาน*, 14(2), 284-315.
- คำแพง เพชรสังหาร. (2554). *ประเพณีเหยา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์*. <http://mculture.in.th/album/view/50228/>
- คำมล แสนสินธุ์. (2556). "การเหยา" วิธีทางรักษาของ "ชาวภูไท" ยามเจ็บไข้ได้ป่วย. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/165525>
- จิตติมา ผลเสวก. (2567). *เหยา การแพทย์ทางจิตวิญญาณ*. <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-7/249-2021-04-28-07-56-12>
- ชายสามหยด. (2560). *พิธีเหยา (รักษาคนป่วยแบบโบราณ)*. <https://pantip.com/topic/37146594>
- दनัย ไชโยธธา. (2538). *ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*. โอเดียนสโตร์.
- ทรงคุณ จันทจร. (2540). *การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหยาของชาวภูไท : ศึกษากรณีชาวภูไท อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ผู้จัดการออนไลน์. (2566). หมอเหยาในกาฬสินธุ์-มุกดาหารนัดรวมตัวครั้งใหญ่สืบสานความเชื่อเลี้ยงผีรักษาคนป่วย. <https://mgronline.com/local/detail/9660000020963>
- พระสุทนต์วิวัฒน์ จรรย์เมธี. (2564). ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพจ Let's Go : Thailand. (2567). พิธีเหยา. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100044244528690>
- รัชนิกร ไวกกล้า. (2562). ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์ประเพณีการเหยาของชาวภูไท. วารสารศิลปการจัการ, 3(1), 53-68.
- วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์. (2529). วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมพงษ์ ผิวละมุล. (2566). หมอเหयरุ่นใหม่. <https://mgronline.com/local/detail/9660000020963>
- สำนักงานจังหวัดนครพนม. (2561). พิธีเหยา (รักษาคนป่วยแบบโบราณ). <http://www2.nakhonphanom.go.th/charm/detail/66>
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2553). การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของภูไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี : กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดุล ตันตโกศัย และ อภินันท์ บัวหภักดี. (2567). เหยา การแพทย์ทางจิตวิญญาณ. <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-7/249-2021-04-28-07-56-12>
- อลงกรณ์ อธิพิณ. (2558). การใช้วัจนกรรมจากบทรื่องประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญเพื่อรักษาโรคของหมอเหยาชาวผู้ไทยใน 4 จังหวัด : กาฬสินธุ์ นครพนม สกลนคร และมุกดาหาร. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 12(3), 93-106.
- Rothenbuhler, E. W.(1998). *Ritual communication: from everyday conversation to mediated ceremony*. Sage.